

A MÉMEKTŐL A POSZTOKIG: FOLKLORISTA KUTATÁSOK AZ ONLINE TÉRBEN

Chuck Norris a koronavírus ellen

A koronavírus-járvány alig jelent meg Európában, máris tematizálta a virtuális teret. Kétes népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy két hónapja a beszélgetések, az online felületek nagy része vele foglalkozik. A koronavírus a városi folklór részévé vált. Bizonyítják ezt nemcsak a közösségi oldalakon megjelenő viccek, humoros képmontázsok, hanem a kórokozót övező modern mondák, fel-felbukkanó összeesküvés-elméletek is.

SZÖVEG SZENTEI ANNA

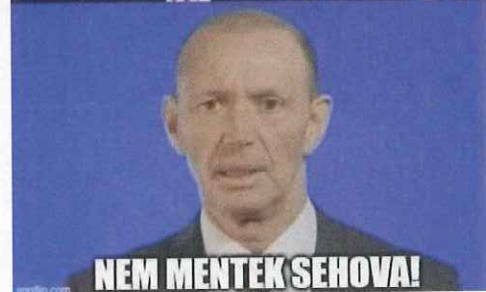
Életünk minden területét érinti a járványhelyzet, 2020 tavaszának népszerű nyelvi kifejezései, szavai közt a koronavírus, a karantén, az operatív törzs, a Covid-pozitív, az izoláció előkelő helyet foglalnak el. E szavak létrejöttét persze nagyban meghatározza megszületésük társadalmi-kulturális közege: az izoláció a sztálini terror legsötétebb éveiben, a szovjet újbeszél eufemizmusával a börtönbüntetés szinonimája volt, míg e vírusos időkben a beteg környezetének megóvása érdekében alkalmazott egészségügyi elkülönítést jelenti. A hétköznapi nyelvben virágzó szócickek (aki elkapja a koronavírus, azt megkoronázzák) vagy a humoros szövegek (a villany-szerelő szerint inkább szigetelve legyünk, mint földelve) az internet világában hullának igazán termékeny talajra. Nem csoda, hogy az elmúlt hónapokban a közösségi oldalakon szinte mindent elborítottak a koronavírus-járvánnyal kapcsolatos mémek. Az egyik típuson Györfi Pál, az Országos Mentőszolgálat szóvivőjének arcképe bukkan fel a legváratlanabb helyeken, liftben vagy a nappali ablakában, ellenőrizve a karantén szabályok betartását. A vesztégszár hosszadalmas idejére az iskolapadba vizsgatérő nyugdíjasokkal célozgat egy másik mém készítője, de a megsemmisíthetetlen, örökifjú B kategóriás akciófilmsztár sem maradhat ki az aktualizált poénok közül: a neten keringő képmontázs szerint a nyolcvanéves Chuck Norris még a koronavírus is képes megfertőzni.

A pletykától a modern mondáig

Az internetes folklór, annak ellenére, hogy sajátos keveréke a szóbeliségnek és az írásbeliségnek, mégsem számít különálló jelenségnek, sokkal inkább folytatása a városi szóbeliségben élő folklórnak, mondja Vargha Katalin folklórkutató, a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Néprajztudományi Intézetének munkatársa.

– A hagyományos felfogás szerint a folklór alatt a paraszti közösségek szájhagyományon alapuló tudását értjük, amely olyan hagyományos műfajokba sorolható, mint a népmese vagy a ballada. Az 1960-as években e fogalmat kitérítették, mivel a hagyományos társadalmak felbomlottak, a tradicionális tudásra pedig befolyással lett a média: a rádióban, tévében hallott történetek átszivárogtak a szóbeli hagyományba, és tovább variálódtak. Azaz, hogy széles körben elterjedt az internet, megszületett az internetes folklór. Ezt az informális úton terjedő tartalmak éltetik, és beleértendő minden, ami nem intézményes tudás – szövegi le Vargha Katalin. Úgy véli, ellentétben a folklór hagyományos formáival, az internetes folklór már nem köthető konkrét társadalmi rétegekhez.

Az online néphagyomány legjellegzetesebb műfajai a mém és az úgynevezett városi legenda – a folklórkutató szerint az urban legends kifejezés e tükörfordítása nem fedli le a műfaj jelentéstartalmát, ezért a folkloristák a modern monda el-

nevezést használják –, leginkább a városi szóbeliséghez köthetők. Igazként elmesélt történetek tartoznak ide, amelyek sok esetben összeesküvés-elméletekké dagadnak. A koronavírushoz kapcsolódva is számos ilyen féligazságokat tartalmazó sztori kering, ráadásul ezek eredetét nem feltétlenül az internet sötét bugyraiban kell keresni.

– A mai napig nem lehet tudni pontosan, hogyan keletkezett a koronavírus, csak annyi bizonyos, hogy a kínai Vuhan váro-

PESTIEK, MIKÖZBEN NÉZIK, AHOGY A VIDÉKIEK A KOCSMA TERASZÁN FRÖCCSÖZNEK

ELSŐ TANÍTÁSI NAP AZ ISKOLÁBAN A JÁRVÁNY UTÁN

VÉGRE EGYÜTT VAN ÚJRA AZ EGÉSZ OSZTÁLY!!!

sához köthető. Mivel az emberi természet csak akkor érzi magát biztonságban, ha valamit meg tud magyarázni, ezért gyorsan terjedni kezdtek a modern mondák a vírus megjelenésének körülményeiről. Ha pedig a hivatalos információkat nem találjuk elég meggyőzőnek, a logikai réseket kitölti a folklór – adja meg a lélektani okát a műfaj virágzásának Vargha Katalin. E történetek aztán, éppúgy, mint a hagyományos folklórban, a továbbadás során is variálódnak, változnak.

– Az online folklór jóval gyorsabban és szélesebb körben terjed, mint egykori elődei a paraszti hagyományban. Az internet őrskorában persze megint más volt a dinamikája: e-mailben adták tovább a vicceket, a humoros tartalmakat, ám ma a megosztásokkal nagyon sok emberhez képes eljutni egy-egy üzenet.

Importált mémek, gépi poénok

Ráadásul a magyar netes folklór főként az angolszász világból merít: a mémek is jórészt angoltól fordítva érkeznek hozzánk, ezért globális méreteket is ölthet egy-egy továbbítás. A mém egyébként eredetileg nem a kép és szöveg kombinálásából létrejött vicces tartalmat jelentette, hanem a kultúra feltételezett, másolható és másolódó alapegységeit.

– A mai online kultúrában a mémgyártás alapjártassággá vált, mémszerkesztő szoftverek is segítik, hogy bárki képes legyen egy általa választott tetszőleges képhez szöveget illeszteni, és saját szája íze szerint kialakítani a tartalmát. Sosem lehet tudni, hogy miből lesz mém, ebben talán az aktualitás az egyik legfontosabb összetevő. Ami persze az online egészére igaz: amiről beszélünk az utcán, az árasztja el az online felületeket is – vélekedik a folklórkutató. A mémek születésénél ugyanakkor fontos a közvetlen érintettség is.

– Amíg hazánkban nem volt jelen a vírus, a modern mondák terjedése volt jellemző. Aztán megjelent a pesti fekete humor, ennek példája a mém, ami a koronavírus első magyar áldozatát ábrázolja: otthonában rádólt a felvásárlási láz idején beszerzett hetven kilogramm liszt. Az online folklór akkor robbant be igazán, amikor bejelentették a kijárási korlátozást: alapjaiban változott meg az életünk, egyszerre túl sok minden történt, ezt pedig a közösségi média volt képes a legtalálékosabban illusztrálni – magyarázza Vargha Katalin.

A mémek közös nevezője az is, hogy humorral oldják a feszültséget, ráadásul mindenkit foglalkoztató dolgokról beszélnek.

A gyűjtés terepe: a Facebook

Az internetes folklór gigantikus területét nyilvánvalóan lehetetlen teljes egészében feltárni. A folklorisztika eredetileg az egyes közösségek hagyományait kutatta, ám ma még azt is nehéz tisztázni, mit értünk online közösség alatt.

– A munkamódszer sokféle lehet: gyűjthetünk szöveget a Facebook idővonalán, ilyenkor azt figyeljük, mi mindent osztanak meg az emberek, az milyen reakciókat vált ki, sőt, az is érdekes információkkal szolgálhat, hogy egy mémre milyen hozzászólások érkeznek. Az eredeti falusi terepmunka során sem csak a kiragadott hagyomány az érdekes, hanem a kontextusa és a társadalmi beágyazottsága is. Léteznek statisztikai módszerek, egy orosz kutatócsoport kifejezetten az új, aktuális eseményhez kötődő tartalmakat figyeli, például hogy az adott hírt, memet hányan osztják meg, és ebből vonják le a következtetéseket. Más kutatás inkább az összbemórást rögzíti, például hogy az online folklór képes-e valamiféle közösséget létrehozni. A válasz egyébként igen, hiszen azzal, hogy egy adott témával kapcsolatos információkat dekódolni tudja, erősítheti az emberben a közösséghez tartozás érzését – mondja Vargha Katalin. A szerzteágazó és hatalmas anyag miatt tehát nincs egyféle kikristályosodott módszer az internetes kutatásra, ráadásul a vizsgálódások célja is eltér a hagyományos folklorisztikáétól.

– A XIX. században megszülető folklorisztika tudománya az eltűnőben lévő nemzeti kultúrát akarta megőrizni. Ma a kutatás arra kíváncsi, ami a jelen kor pillanatában születik, arra a folklórra, ami részben tükrözi a mai társadalom szellemi kultúráját. Az online tartalmak éppen az aktualitásuk miatt mulékonyak, mégis érdemes velük foglalkozni, mert nyomon követhető rajtuk a folytonosság: sosem függetlenek a korábbi műfajoktól. Jó példa erre a Facebookon terjedő, idén húsvétkor született e-locsolóvers, ami találóan fejezte ki a karanténhelyzetet, és közben továbbvitte az örökölt hagyományos mintákat – teszi hozzá a kutató. Vagyis a folklór születése, megújulása véget nem érő folyamat. Olyan műfaji keret, ami alkalmas arra, hogy a kultúránkból bizonyos elemeket továbbvigyen, azaz a mai életünk lenyomatát adja. ■